

SEMNIFICAȚIA ULTIMELOR SCHIMBĂRI ÎN URBANISMUL DE LA TROPAEUM TRAIANI

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU

O provincie la capătul lumii romane, a fost doar ocazional obiect al relatărilor istoricilor antici. Lipsa informațiilor exacte și continue, dar și dorința de a consemna fapte ieșite din comun, senzaționale, pot scuza autorii antici că repetă, chiar și aceleași formulări, știri sărace, dar de obicei excepții la situațiile generale din Imperiu. În situațiile fericite, știrile epigrafice locale completează și "corectează", luminând datele transmise de sursele antice, permițând istoricului să deducă faptul că diversitatea constă în forme, care însă nu împietesc unitatea de structură a Imperiului, nu numai în epoca Principatului, ci și în cea romano-bizantină. Acesta este temeiul pentru care în interpretarea datelor arheologice obținute în Schytia Minor, putem apela la analogii cu alte zone ale Imperiului, mai bine cunoscute și la datele surselor antice despre ele.

Despre organizarea socio-politică a *civitas Tropaeensium*¹ în epoca romano-bizantină știrile lipsesc cu desăvârșire. Evoluția municipiului traianens² este consfințită de descoperirile arheologice. Incinta în *opus quadratum*, pusă în evidență în zona porții de est³, confirmă presupunerea că Tropaeum Traiani a beneficiat de statutul de *municipium*, deja în această vreme. Constatările arheologice în zona de sud a cetății romano-bizantine, unde s-au efectuat sondaje până la pământul viu, în patru sectoare abordate⁴, infirmă ipoteza potrivit căreia aria municipiului coincidea cu cea a cetății târzii. Plecând de la această constatare fermă, am căutat o explicație, pe care socotim că fotografia aeriană, zbor 1973, oferă cu foarte multe șanse de a se confirma (Fig.1 a-b). Zona centrală a cetății, evident mai înaltă decât cea sud-vestică, are în fotografia aeriană o formă patrulateră regulată. Suprafața delimitată pe fotografia aeriană este de aproximativ 4,5 x 7 actus; suprafața aceasta este relativ redusă pentru un oraș roman, dar se pare că, cel puțin inițial, în spațiul geto-dacic, cu un aspect preponderent agrar, s-a considerat ca suficientă crearea acestor orașe de mici dimensiuni -

1. Gr. Tocilescu, *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, București, 9, 1903, p.35.

2. I. Bogdan Cătănicu, în *Tropaeum Traiani, Cetatea*, 1979, 47-63.

3. I. Bogdan Cătănicu, în *Ephemeris Napocensis*, 2, 1992, 205 sqq.

4. Cercetările lui Gh. Papuc la incinta de sud-vest sunt singurele publicate (*Tropaeum Traiani, Cetatea*, p.75-77, fig.41 și *Pontica*, 19, 1986, p.159-170), săpăturile lui M. Irimia, C. Scorpan, M. Munteanu și R. Ocheseanu au rămas nevalorificate, în mare măsură, pentru că cercetările au fost întrerupte, în 1971, într-o fază incipientă.

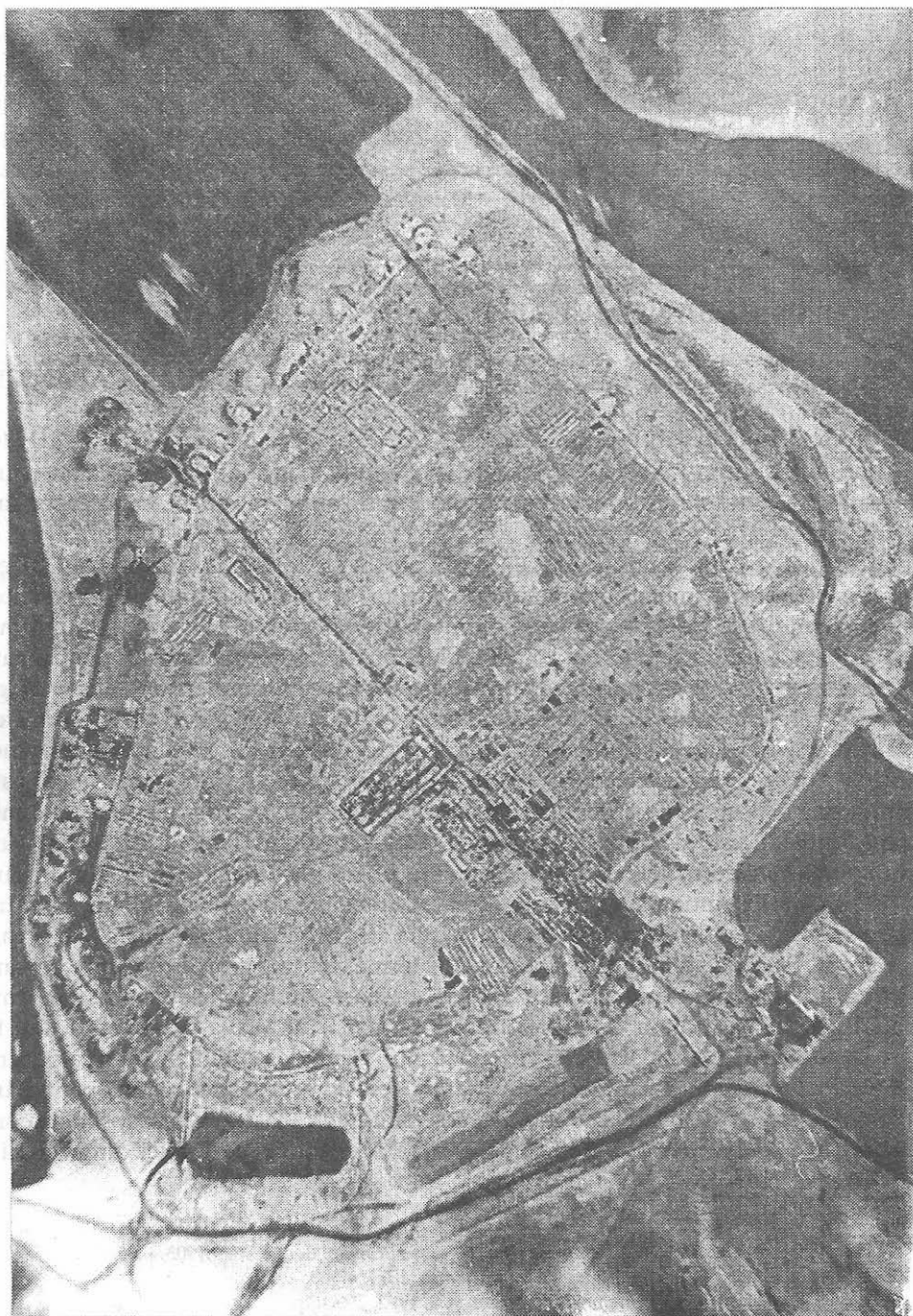

Fig. 1.a.

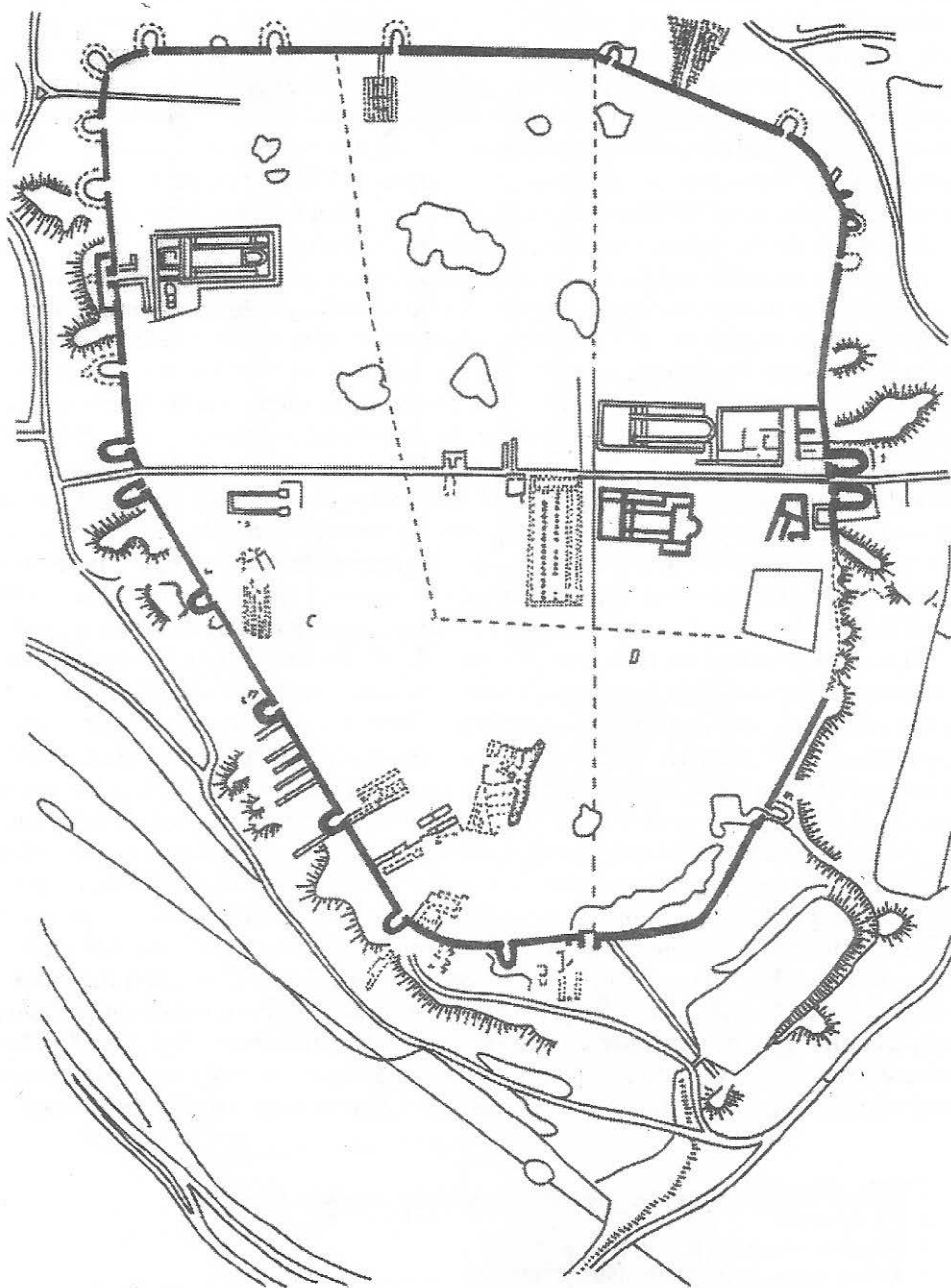

Fig. 1.b.

centre administrative și religioase pentru populația din teritoriu.

Cardo maximus, despre care știm că are o fază databilă în sec. II, împarte în două părți egale aria dreptunghiulară a municipiului Tropaeum Traiani, așa cum apare ea pe fotografia aeriană. În locul turnului T4 ar trebui să fi existat în această epocă o poartă. Am inițiat cercetări în acest turn și în vara 1994 am descoperit că inițial a existat o construcție masivă de zid, demolată odată cu începerea lucrărilor de construcție ale turnului romano-bizantin; rămâne să continuăm aceste cercetări pentru a cunoaște planul fortificației anterioare. *Via principalis* de epocă constantiniană reia traseul axului principal est-vest anterior, care împarte în raportul 2/3 aria pe care o preconizăm pentru municipiu; zona forensă trebuie să se fi desfășurat spre nord, iar arcul quadri-fons descoperit de Al. Barnea⁵ marchează intrarea în acest for.

În vremea lui Licinus și Constantin⁶, probabil ca urmare a faptului că o bună parte din locuitorii din *terrorium* și-au văzut *villae*-le amenințate de incursiunile carpe și apoi gote și s-au stabilit în oraș, se mărește aria orașului și incinta nouă primește un accentuat rol defensiv, specific epocii⁷. Este de subliniat că mărgirea ariei se face prin prelungirea axelor municipiului, dar de data aceasta axul median este cel est-vest (*via principalis*). Turnurile incintei constantiene nu sunt decât aproximativ la capătul câte unei străzi⁸, dar de fapt existând o stradă pomerială, accesul la turnuri era asigurat. Pe incinta de est numărul turnurilor este mult mai redus, chiar dacă panta terenului nu oferă un avantaj defensiv. Suntem înclinați să presupunem că acesta este sectorul care a coincis cu incinta timpurie și nu s-au făcut schimbări decât în zona colțului de nord-est, unde s-au adăugat două turnuri. Incinta în sectorul nou construit avea dintru început un număr mare de turnuri, fiindu-i destinată capacitatea de a rezista la asediu.

Nici o sursă antică nu ne-a transmis date despre o comunitate creștină precoce sau martiri provenind de la Tropaeum Traiani; cu toate acestea în zona de nord-vest a orașului constantinian, peste un edificiu păgân distrus sistematic într-o epocă pentru care o monedă Maximian Herculus este un *terminus postquem*, s-a constituit o basilică și un baptisterium⁹. (Fig.2) Locul ocupat de basilică în aria nou inclusă în incintă nu se datorește hazardului, axul ei fiind în fapt axul sectorului de la nord de *via principalis*. Edificiul care a existat anterior aici a fost construit în secolul II și nu excludem posibilitatea să fi fost un templu extra muran, dar ale cărui plan și dimensiuni se vor completa doar prin viitoare sondaje; din această cauză ne este dificil acum să precizăm dacă suprafața atribuită basilicii a coincis sau nu cu cea ocupată de marele edificiu anterior, dar putem afirma că spre vest terenul rezervat basilicii se întindea până la strada pomerială. Baptisteriul s-a construit în acest spațiu rezervat. Existența unui baptisterium contemporan cu prima fază de existență a basilicii de marmură (Fig.3) nu este insolită, deoarece deja în secolul III sunt atestate episcopate mai cu seamă în *coloniae* și *municipia*¹⁰. Absența știrilor antice despre o comunitate creștină primitivă la

5. Raport preliminar la sesiunea științifică anuală de rapoarte, Alba Iulia, 1984.

6. CIL III 13 734.

7. H.von Petrikovits, in BJ, 164, 1964, p.178 sqq.

8. Al Suceveanu, *Dacia*, 29, NS, 1985, p.140.

9. I. Bogdan Cătănicu, Notes sur l'évolution architecturale de la basilique de marbre - B de Tropaeum Traiani in *Akten des 12 Internationalen Kongresses der frühchristliche Archäologie*, Bonn, 1991, in curs de apariție.

10. Serge Lancel in *L'Afrique dans l'Occident romaine*, École française de Rome, 1990, 283; Yvette Duval, in *MEFRA*, 96, 1984, 1,p.493-521; A.H. Jones, *The Later Roman Empire*, Oxford, 1971, p.875-877.

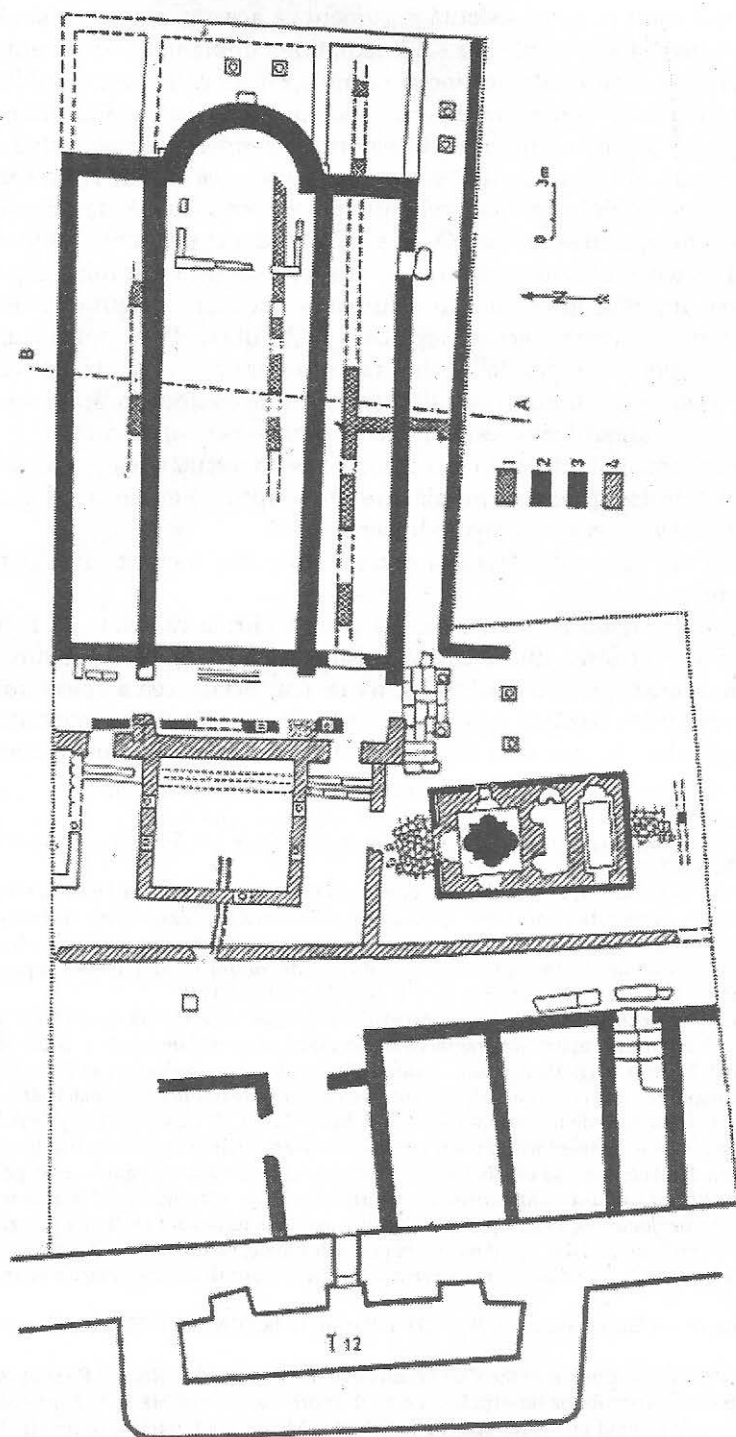

Fig. 2.

Tropaeum Traiani nu poate fi socotită argument că aceasta n-a exista și că doar prin voința lui Constantin și a urmașilor săi imediați s-a implantat o structură creștină în oraș. Prezența unei comunități creștine și a unui episcop, chiar anterior Edictului de la Milan, ar trebui luată în considerare pentru că cea de-a doua biserică din oraș - basilica C (Fig. 4, a,b) s-a construit prin transformarea unei cisterne romane timpurii. Cisterna construită în urma atacurilor costoboce din jurul anului 170 a fost săpată în panta naturală a terenului, așa încât, cel puțin parțial era ascunsă, dar în partea de vest săpăturile de la începutul secolului XX au pus în evidență un bazin "fântână"¹¹; putem presupune că în această regiune în care lipsea apa, cisterna a fost folosită pentru botez în epoca anterioară lui Constantin. Construirea basilicii cu o singură navă (cu lățimea de 6,90 m) în bazinul central al cisternei încă la mijlocul sec. IV ar putea fi argument în favoarea acestei ipoteze. Tipul de biserică cu o singură navă¹² și absidă semicirculară cu deschiderea puțin mai îngustă este timpuriu. Cripta cu două încăperi are axul puțin deplasat față de cel al basilicii și este un adaus dintr-o fază ulterioară¹³.

Basilica cisternă C flanchează *via principalis* în vecinătatea porții de vest și nu pare să fi avut o desfășurare prea amplă, deși prin faptul că era în susul pantei ce urca dinspre poarta de vest, era avantajată de perspectivă.

Basilica de marmură B și basilica cisternă au putut fi construite doar după dispariția lui Licinius.

Din cele știute până în acest moment putem afirma că odată cu recunoașterea creștinismului și protejarea lui de către Constantin cel Mare, la Tropaeum Traiani își croiește drum o nouă formă de autoritate morală și socială, cea a episcopului, ales de comunitatea creștină¹⁴. Basilica episcopală B se află în vecinătatea imediată a marelui turn dreptunghiular, în care s-au descoperit mari cantități de grâne carbonizate. Nu

11. Raportul de săpături al lui G. von Cube, în manuscrisele Gr. Tocilescu, păstrate la Academia Română, nr. 5129, p.227-228.

12. I. Barnea, Dacia, NS, 21, 1977, 221-233 - consideră că basilica construită în cisterna romană timpurie a avut o singură navă, observațiile sale fiind, după aproape 7 decenii, aceleași cu cele ale lui von Cube și H. Brötz, arhitecții care au efectuat de fapt săpăturile inițiale; în același volum p.235-250, M. Mărgineanu Cârstoiu prezintă observațiile sale făcute în cursul săpăturilor de control ale lui I. Barnea și propune un plan de biserică cu trei nave, dar navele laterale ar avea o deschidere de 0,80 m!

Din păcate săpăturile arheologice inițiate nu au înregistrat totalitatea descoperirilor, așa încât nu se poate ști căror construcții "barbare" au aparținut fragmentele de ziduri superficiale (A-A și B-B), descoperite pe porțiuni, paralele cu laturile lungi ale basilicii. Aceste ziduri au fost construite fără să li se fi programat un rost deosebit de susținere și nu pot fi considerate ziduri exterioare ale basilicii la numai 0,80 m de ceea ce ar fi doar un stylobat cu fundații de trei ori mai adânci. Zidurile AA și BB trebuiesc interpretate în funcție de faptul că au un aspect mult mai neglijent și pot fi mai târzii, resturi ale unor anexe construite în jurul basilicii. Aceste ziduri târzii dau și mai multă consistență ipotezei că basilica a avut o singură navă; ipotezele lui P.S. Cegăneanu (în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, IV, 1911, 191, fig. 31-33) și mai recent a lui N. Duval (în *Revue Archeologiques*, 1980, 1,p.333) că basilica avea trei nave sunt mult mai plauzibile decât cea a Monicăi Mărgineanu Cârstoiu, dar nu au nici un suport arheologic; nu există dovada că s-ar fi supraînălțat zidurile colateralelor cisternei, ba dimpotrivă acestea au fost sistematic demolate pentru a se amenaja spațiul din jurul basilicii.

13. H. Brötz, în ms Gr. Tocilescu, 5130, p. 39; I. Barnea în SCIVA, 26, 1975, p.61; idem Dacia, NS, 21, 1977, p.233.

14. H. Chadwich, *The Church of the Third century in the West*, în *The Roman West in the III century*, BAR, 109, 1981, p.6-7. În contribuția noastră la congresul de arheologie creștină de la Bonn (vezi nota 8) am considerat că izvoarele privind un singur episcop în Schythia Minor, pot fi înțelese ca referire la preeminența avută din totdeauna de episcopul de Tomis asupra celor din celelalte orașe ale provinciei, fapt mai puțin obișnuit înainte de crearea unei ierarhizări și apariția unui *metropolitanus* cu jurisdicție asupra unei provincii administrative.

Fig. 3.

avem elemente de datare exactă a momentului construcției turnului de provizii, dar descoperirile arheologice și numismatice au permis concluzia că inscripția de fundație pusă de Licinius și Constantin în 316 nu a marcat terminarea lucrărilor de fortificație, care s-au desfășurat și în deceniile următoare¹⁵. Credem că putem pune în legătură edificarea marelui turn de provizii în vecinătatea basilicii episcopale de dreptul bisericii de a lua a zecea parte din recoltă în scopuri caritabile (*Vita Severi*, 17,2;18)¹⁶.

În epoca constantiniană, viața orășenească¹⁷ trebuie să se fi bucurat de un nou impuls, ce se oglindește în aspectul maiestuos al basilicii civile. Până la sfârșitul sec. V partea centrală a orașului și-a păstrat aspectul și a existat în limitele tramei stradale trasate încă în epoca traiană, cu edificii de mari proporții, cum trebuie să fi fost cele ale căror urme arheologice s-au descoperit în cursul sondajelor din "basilica simplă" - A¹⁸. Basilica (Fig.5) a fost construită la sfârșitul secolului V, dacă ținem cont că în groapa de mortar din faza de construcție s-a descoperit o monedă de la împăratul Leon (457-474)¹⁹. Basilica este amplasată de astă dată la nordul intersecției celor două axe principale de circulație ale cetății. Ampla criptă în care s-au păstrat, răvășite, scheletele a cinci martiri, și data la care s-a ridicat basilica ne permit să facem o paralelă cu aducerea

15. O monedă emisă de Constantius II a fost găsită în emblectorul turnului T 21 de către R. Ocheșeanu.

16. H. Wolff în *Religion und Gesellschaft in römischen Kaiserzeit*, Kolloquium zu Ehren von F. Vittinghoff, Köln, Wien, 1989, p.280.

17. Al Barnea, în *Tropaeum Traiani, Cetatea*, 1979, p.91, n.8.

18. I. Barnea, în *Pontica*, 11, 1978. p.184.

19. *Tropaeum Traiani, Cetatea*, I, 1979, p.83.

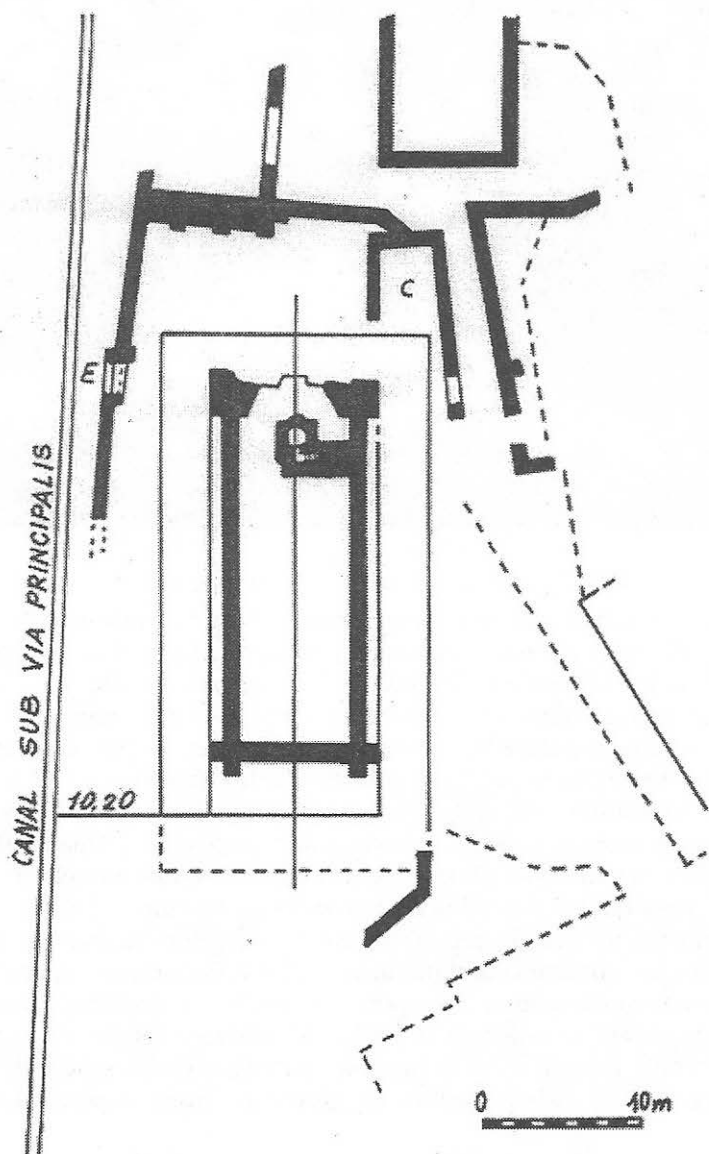

Fig. 4.a.

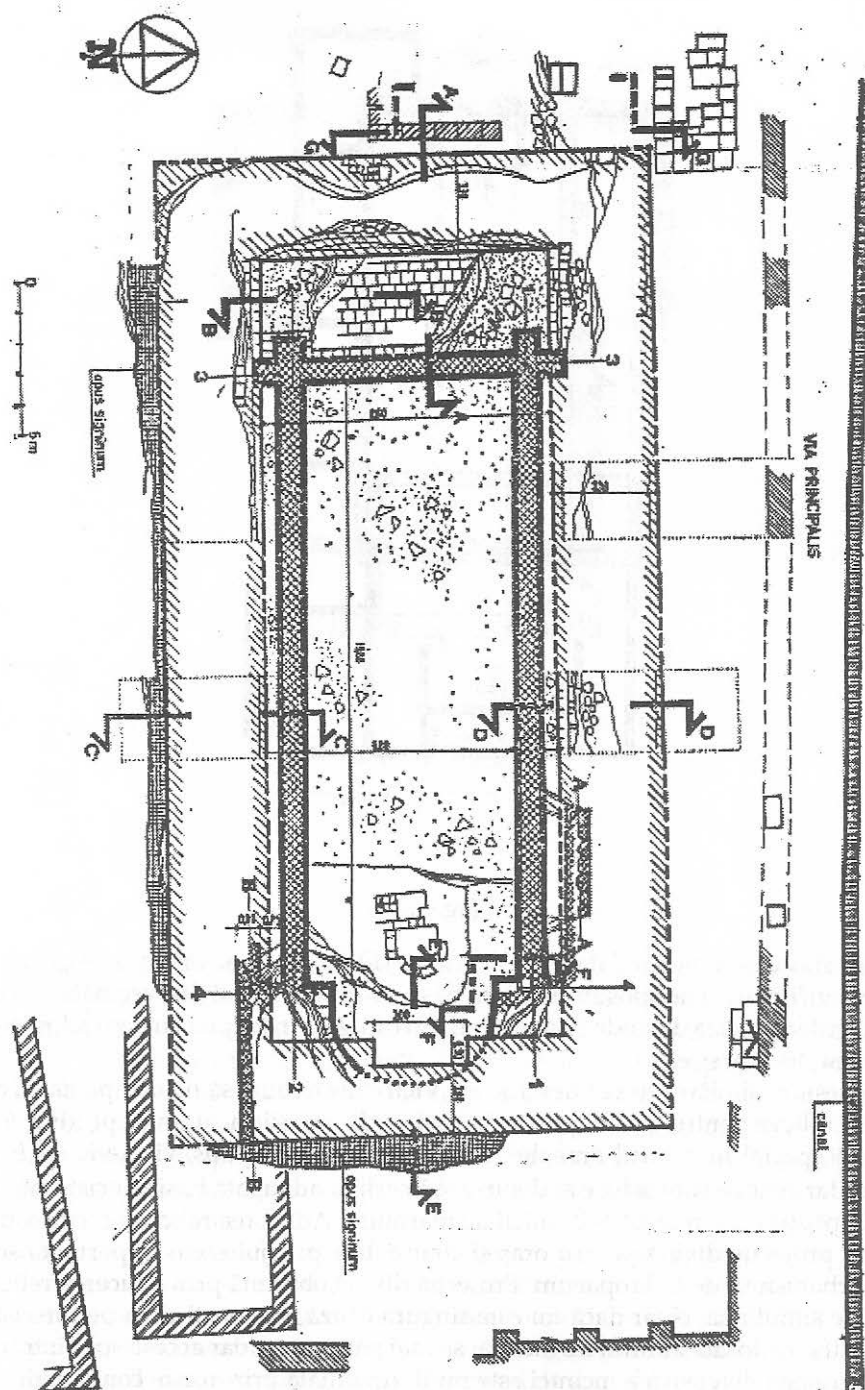

Fig. 4.b.

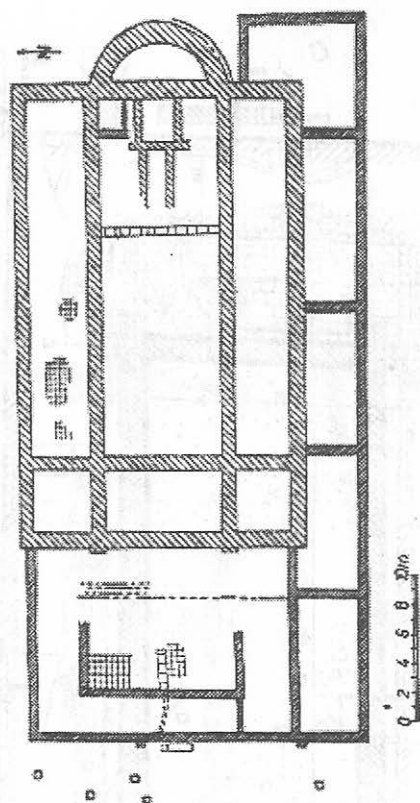

Fig. 5.

relicvelor sfinte la Rouen, relatată de Victricius (*De laude Sanctorum*, 1)²⁰.

Cei cinci martiri adăpostiți în cripta basilicii A sunt aduși din vecinătatea cetății, fără a se putea preciza de unde și cine sunt, din cauză că inscripția cu ocră a fost ștersă aproape cu desăvârșire.

Procesiuni similare cu cea descrisă de Victricius trebuie să fi acompaniat și aducerea unor relicve pentru a fi adăpostite în basilica D - "basilica cu transept" (Fig. 6, a,b), construită special în centrul orașului, la sud de *via principalis*, vis-à-vis de *basilica forensis*; dar relicve sunt aduse și depuse și în cripta adăugată basilicii cisterne și sub altarul baptisteriului refăcut al basilicii de marmură. Aducerea relicvelor, cu scopul de a asigura protecție divină pentru oraș și comunitate prilejuiește o importantă schimbare în urbanismul de la Tropaeum. Protecția divină obținută prin aducerea relicvelor pare să fie simultană, chiar dacă nu este singura cauză, cu construirea pe *intervallum* a unor edificii adosate zidului de incintă; se mai păstrează doar accese spre intrările în turnuri. Funcția defensivă a incintei este mult diminuată prin aceste construcții.

20. Raymond van Dam, *Leadership and Community in Late Antique Gaul*, Berkley, Los Angeles, London, 1985.

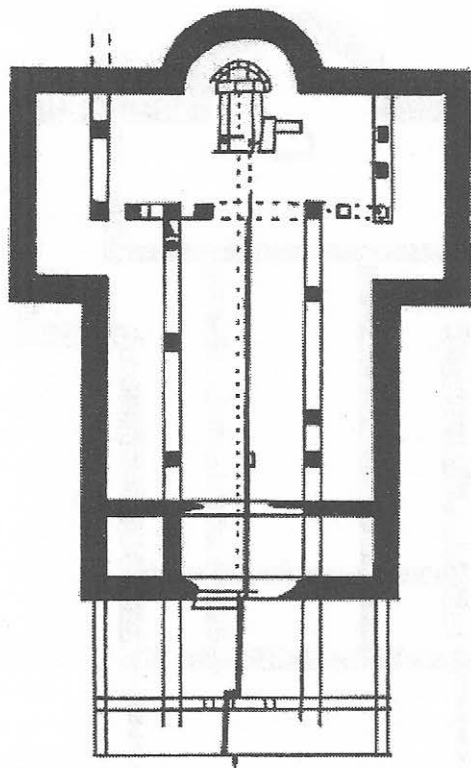

Fig. 6.a.

Numărul populației orașului sporește cu cei care caută protecția zidurilor, căci așa cum s-a putut observa în cele două sectoare ale cetății în care s-au făcut cercetări în suprafață, s-a înregistrat chiar o reducere a rețelei stradale, o îngustare a străzilor prin extinderea unor edificii peste carosabil²¹. Îndesirea locuirii, ocuparea fiecărui spațiu liber cu locuințe tot mai puțin ample contrastează cu somptuozitatea și dimensiunile basilicilor și a anexelor lor. În basilica cu transept se pare că s-au descoperit fragmente de mozaic parietal, risipite din păcate în cursul primului război mondial, odată cu cea mai mare parte din piesele de arhitectură din marmură de la basilica episcopală B, refăcută în epoca Anastasius-Iustinian.

Tropaeum Traiani era în epoca lui Iustinian un puternic centru religios, în care pe lângă cele patru basilici din oraș și basilica cimiterială exista și o biserică extramurană, în fața laturii de nord-vest (recent descoperită de colegii de la Muzeul din Constanța).

Dacă luăm în considerație succesiunea cronologică a construirii celor patru basilici creștine de la Tropaeum, putem urmări procesul de transformare a orașului dintr-un

21. I. Bodan Cătăniciu, *Die letzte Siedlungsphase der civitas von Tropaeum Traiani*, in *Süd-Ost Forschungen*, 38, 1979, 183-189.

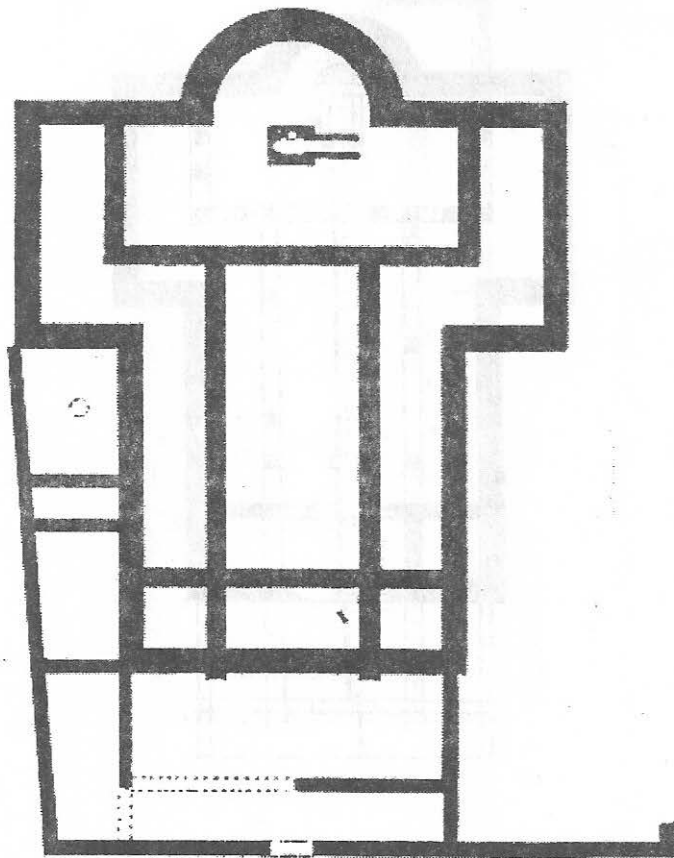

Fig. 6.b

sediu al vieții civile în centrul religios sub autoritatea clerului și episcopului. Basilica de marmură ocupase la mijlocul secolului IV doar un loc central în cartierul de nord-vest al orașului; instituțiile tradiționale specifice orașului ocupă zona de la încrucișarea celor două axe majore pe care s-a creat orașul; în secolul V rolul bisericii este egal cu al instituțiilor civile, ca în secolul VI să-l anuleze. În epoca iustiniană cele două basilici - basilica A și basilica D - domină întreg spațiul forens, iar basiliciile civile i se schimbă funcționalitatea prin compartimentarea cu ziduri "barbare".

Autoritatea de natură spirituală a episcopului și a preoților din oraș a sporit, comunitatea credincioșilor fiind tot mai mult sub influența acestora. Fără a dispune de date epigrafice nu putem ști care a rămas rolul magistraturilor tradiționale, dar este de presupus, tot pe baza analogiilor, că o parte din cler se recruta din familiile de *honestiores* locali.

Basilica episcopală "de marmură" îmbracă în epoca Iustinian cea mai strălucită înfățișare. Atrium-ul comunică spre nord cu un edificiu de mari dimensiuni. Din păcate nu am putut cerceta în întregime complexul religios dezvoltat în jurul cate-

dralei, dar este sigur că ea nu cedează locul deținut încă de la mijlocul secolului IV, chiar dacă s-ar putea ca basilica cu transept să primească un baptisterium în anexele de nord²², fenomen ce se înscrie în cel obișnuit în Illyricum de nord²³.

Lipsa izvoarelor scrise din Scythia Minor nu trebuie să ne conducă la concluzia că ar fi existat o decădere cultural-spirituală a vieții din provincie. O parte din această sărăcie a izvoarelor se datorește vitregiei veacurilor ce au urmat căderii *limes*-ului și o alta, insuficienței cercetărilor în acest tezaur arheologic, care este Dobrogea.

Afirmarea călugărilor sciți în viața religioasă a Imperiului - și n-ar fi de amintit decât Ioan Cassian (360-435) sau Dionisie cel Mic (500-545)²⁴ - este o dovadă a nivelului culturii de formă latină dezvoltată în provincia dunăreană. Opoziția călugărilor sciți față de arieni și monofiziți, orientarea lor spre aria latină a creștinismului este o trăsătură caracteristică pentru epoca ulterioară lui Constantin și are reflexe și în aspectul urban și arhitectural al orașului Tropaeum. Credem că trebuie să reamintim că provincia Scythia Minor era caracterizată prin două arii distincte de civilizație - cea preponderent elenistică a orașelor de pe litoral și cea danubiană în care precumpănesc elementele latinofone. În afară de Tropaeum Traiani, nici unul din marile orașe de statut roman - Troesmis, sau Noviodunum - nu s-a bucurat de cercetări²⁵ sistematice de amploare așa încât este prematur să încercăm o comparație și să stabilim diferențele ce sunt sesizabile între dezvoltarea urbană a acestor orașe de drept latin, față de cele grecești, ca urmare a formelor tipice îmbrăcate în perioada anterioară²⁶.

Este relevant faptul că atât la Argamum (Jurilovca), cât și la Histria aria orașelor se restrânge îndărătul unor incinte noi. Basilica mare de la Histria²⁷ descoperită și cercetată recent ocupă locul central în aria restrânsă a cetății romano-bizantine. Observații, încă nu suficient de clare, privind natura construcției cu absidă de la sfârșitul secolului IV, făcute de Octavian Bounegru, l-au determinat să considere aceste urme ca o primă fază de existență a unei basilici. În cazul că cercetările viitoare vor dovedi caracterul creștin al edificiului a cărui absidă s-a descoperit sub nartexul și atrium-ul basilicii iustinieni, atunci la Histria, chiar dintru început s-a căutat o zonă centrală, pentru a face loc unei basilici; această zonă centrală la Histria nu coincide însă

22. V. Pârvan, in BCMI, IV, 1911, p. 1893 sqq.

23. N. Duval, V. Popovic, *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie chrétienne*, Thessalonique, 1980, p.397

24. B. Altaner, *Patrologie*, 4, Freiburg im Breisgau, 1955, 432; Henri Morrou, in *Orientalia Christiana Periodica*, XIII, 1947, 3-4 p.588-596, idem in *Provence Historique* XVI, 1966, 65, p.297-308; I. Barnea, *Arta creștină în România*, 1978, p.15.

25. Cercetări la Troesmis s-au făcut la sfârșitul secolului XIX de către o misiune franceză, dar în afara inscripțiilor și planului nu se cunosc date exacte. Gr. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*, 1902, p. 68-82, bibliografia anterioară p. 72-73; Cercetări arheologice cu caracter de salvare au avut loc în 1977 (Peuce, 8, 1980, p.157 sqq). Cercetările de la Noviodunum au avut de fapt un caracter de salvare, abordând doar zone spălate de Dunăre - I. Barnea, colab., *Materiale*, IV, 1957, p. 162-166; V, 1959, p.461-472; I. Barnea, Al Barnea, in Peuce, 9, 1984, p.97-105

26. N. Duval, . Popovic, *op. cit.* p.545, 572. Considerăm că premisele de tip roman ale orașului Tropaeum sunt motivul pentru care este singurul, oraș cadastrat din Dobrogea, noi subliniem că, deocamdată este într-adevăr singurul deși cetatea de est de la Troesmis, planul săpăturilor franceze din secolul trecut ne sugerează o evoluție similară (vezi nota 25).

27. Săpături Al. Suceaveanu și O. Bounegru; câteva considerații asupra unei posibile basilici de la sfârșitul secolului IV descoperită în atrium și nartexul basilicii mari de la Histria, precum și planul general al orașului și amplasarea basilicii la O. Bounegru, in *Politique Edilitaire*, Cluj-Napoca, 1993, p.195, sqq, fig. 1

și nu contracarează clădirile reprezentative pentru viața orășenească, așa cum se întâmplă la Tropaeum când se construiesc basilicile A și D.

Ultima perioadă de prosperitate a orașului Tropaeum Traiani este zădărnicită de atacul avar din 586, după care continuarea vieții va fi marcată de o și mai accentuată decădere și orașul va muri lent prin retragerea populației în zone mai puțin expuse, mai aproape de sursele de apă.

Dacă ținem cont că în jurul basilicii cisternă C s-au descoperit morminte târzii²⁸, putem să ne imaginăm că o comunitate de călugări a continuat să viețuiască un timp nedeterminabil între zidurile cetății abandonate.

LA SIGNIFICATION DES DERNIERS CHANGEMENTS DANS L'URBANISME DE TROPAEUM TRAIANI

Résumé

L'ouvrage propose un problème d'organisation socio-politique de la cité de Tropaeum Traiani à l'époque romano-byzantine.

Le point de départ en est la constatation archéologique selon laquelle l'aire du municipe ne coïncidait pas à l'aire de la cité tardive. La première, moins vaste, occupait la zone centrale de la cité et avait la forme d'un quadrilatère régulier (visible dans la photo aérienne). L'aire de la ville s'élargit pendant le règne de Constantin et Licinius; la nouvelle enceinte allait avoir un fort caractère défensif. Dans le secteur nouvellement construit, l'enceinte allait avoir un grand nombre de tours; seul le secteur Est, ayant moins de tours, semble avoir coïncidé à l'enceinte récente.

L'édification des basiliques et des aménagements spéciaux de culture, baptisteria, par le surplombement ou le réaménagement de certains édifices païens suppose l'existence, dans ces lieux, des communautés chrétiennes et d'un évêque dans une période antérieure à l'Edit de Milan.

À l'époque de Constantin le Grand, la ville citadine jouit d'une nouvelle impulsion. La succession chronologie de l'édification des basiliques chrétiennes met en évidence le processus de transformation de la ville d'un siège de la vie civile en centre religieux. La fait d'apporter les reliques des martyrs, afin d'assurer la protection divine pour la ville et la communauté, occasionne un important changement dans l'urbanisme.

Après l'attaque des Avars en 586 ap. J.-C., le déclin de la ville s'accroît; une communauté chrétienne (de moines) a continué de vivre dans la cité abandonnée par le reste de la population.

28. I. Barnea, Dacia, NS, 21, 1997, p. 233.